

СТАНАЎЛЕННЕ ПРАЗАІЧНАГА СТЫЛЮ ЯДВІГІНА Ш.

Дзяінасць Ядвігіна Ш. (Антон Лявіцкага) пачалася з апрацоўкі фальклорных твораў. Ён бачыў у гэтым адзіную магчымасць выказацца і быць зразумелым. І залежала тут форма не проста ад густаў. Пісьменнік ужываў знаёмыя чытачам-сялянам вобразы, бо да сваіх (чытай: народных) твораў было зусім іншае стаўленне. Ім больш давяралі. Не дзіва, што многія тагачасныя пісьменнікі настойліва падкрэслівалі сваю прыналежнасць да мужыкоў.

Роля Ядвігіна Ш. у некаторых творах, блізкіх да фальклорных, нязначна адрозніваецца ад ролі народнага апавядальніка. Пісьменнік адчуваў гэта, таму частыя тут акрэсленні-ўдакладненні тыпу “Народнае апавяданне”, “Казка”, “З народнага апавядання” і пад. Не палібляючыся ў псіхалогію чалавека, Ядвігін Ш. канстатаваў толькі знешняе. Традыцыйны (як у фальклорных творах) паказ – традыцыйныя і моўныя сродкі: *Марыська, як тая маладая, гладкая бярозка* (“Бярозка”), *сусед баяў* (“Дачэсныя”), *у нашай прастаце без чорта, парлюша ці яшчэ там як – абысціся трудна* (“Чортава ласка”). Алегорыі Ядвігіна Ш. характарызуюцца і чаканай, народнай сімволікай: бярозка – сімвал жаночай долі (“Бярозка”), дуб – сімвал жыццёвай мудрасці (“Дуб-Дзядуля”), галубкі – сімвал кахання, сарока – сімвал балбаслівасці (“Вяселле”). У большасці твораў такога складу беларускі чалавек проста дзейняе і жыве, гэта яшчэ не тып, не вобраз, не характар, а толькі пэўная схема. Усе людзі тут аднолькавыя, роўныя, яны – маса, у якой кожны разгледзець асобнага чалавека.

Спецыфічнае месца ў прازیчнай спадчыне Ядвігіна Ш. займае апавяданне “Вяселле”. Яно вылучаецца не толькі выкарыстаннем добрай літаратурнай мовы, але і разгортваннем дзеяння, дэталізацыяй вобразаў. Тут блізкасць да фальклорнага твора толькі знешняя, яна абмяжоўваецца выбарам герояў (жывёл).

Кідаецца ў вочы спроба індывідуалізацыі персанажаў. Так, пра галоўную гераіню аўтар сказаў-удакладніў, што яна “ўдава-каршуніха”, “ганорная матка”. У эпизодзе падбору гасцей ідзе далейшае назапашванне дэталей, ускосных прыкмет. Каршуніха, збіраючы гасцей, дае ім характарыстыку, на якой ляжыць двайная нагрузка: акрэсліць сутнасць таго, каго характарызуюць, і таго, хто характарызуе. Тут праглядаецца прыём Ядвігіна Ш. як сатырыка: тое, што каршунісе здаецца добрым, чытачамі ўспрымаецца

адваротна і пераносіцца на людзей, на панства, на яго фанабэрыстасць, пыху. Цікавым у гэтым ракурсе выглядае і дыялог сініцы з каршуніхай. Ён не набліжае развязкі, а разгортвае дзеянне ўшыр.

З пункту гледжання фальклорнай тыпізацыі ўсё гэта лішняе, бо ў поле зроку апавядальніка павінна трапляць толькі тое, што звязана з дынамікай апавядання, раскрыццём канфлікту. І тут мы ўжо бачым, якім шляхам ішоў Ядвігін Ш. у перапрацоўцы фальклорных твораў.

Новы этап у станаўленні Ядвігіна Ш. як прازیка – яго імкненне паказаць чытачам побыт беларуса і самога беларуса ў гэтым побыце. Беларус спакон веку быў працаўнік. Такі ён і ў Ядвігіна Ш. І тут ужо для кожнага знаходзіцца свая характарыстыка: Васіль Дубінскі (“Золата”) – *ручны і од работы складзен, дарэчны і не зломіт, у прыцы яму ўходу не было*; Сымон (“Жывы нябожчык”) – *гаротны праз увесь век свой быў працаўнік*; Тамашыха (“Гаротная”) – *як тая працаўніца*. Пісьменнік імкнецца паказаць чалавека ў дзеянні, у руху. Ён не проста называе гэтае дзеянне, а спрабуе паказаць яго як працэс, праз які праглядае настрой і характар чалавека, яго асаблівасці. Прыгадаем радкі з апавядання “Раббы”: *Падышоўшы пад акно, стаў спярыша далікатна барабانیць па ім костачкай зложанага ў кручок пальца, пасля – лянцаў усёй пяцярнёй, урэшце, як пачаў пражыць кулаком у аконную раму...*

Ядвігін Ш. ад фальклорнай устойлівасці, звычнасці пераходзіць да канкрэтызацыі ў апісаннях сваіх герояў: *І цяпер, і тады, валасы мае былі белыя... толькі цяпер яны белыя, як той на згон зімы брудны, прырыжэўшы снег, а тады яны былі белыя, як добра вытрапаны лён. Вочы мае цяпер, як тая вада вапенная...* (“Жывы нябожчык”). *Апусціў галаву, як той конь убоісты, уніз дыў цягаецца, быццам чагось углядаючыся* (“Зарабіў”).

Як бачым, параўнанні становяцца больш матэрыяльнымі. Аўтар параўноўвае сваіх герояў з тым, што іх акружае, што яны добра ведаюць, што бачаць кожны дзень, імкнучыся як мага натуральней паказаць тых людзей.

І на гэтым не спыняецца Ядвігін Ш. Зразумець, адчуць і паказаць чалавека можна пры адной умове: ты ведаеш яго псіхалогію. Якім жа бачыў Антон Лявіцкі працоўнага беларуса? Гэта, перш за ўсё, чалавек добры і сумлены. Каб

выпісаць такія якасці беларуса, пісьменнік паказвае яго ў экстрэмальных умовах. Перш чым адважыцца на злачынства або пасля злачынства, рашыцца на якое людзей штурхае сацыяльнае зло, нястача, літаратурныя героі заўсёды перажываюць душэўныя пакуты. Сірата Гануля (“Зарабляюць”), прымушаная беднасцю апусціцца ў вір распусты, перш чым зрабіць наканаваны крок, усю ноч... пры мамчыным ложку... плакала і малілася, малілася і плакала... Пісьменнік не паказвае падрабязнасцей Ганулінага настрою, яе думак – няма доўгага апісання. Ёсць мастацкая дэталёвая плакала і малілася, малілася і плакала... Слова – як удары метранома, які адлічвае апошнія гадзіны цнатлівага дзявочага жыцця. І мнагазначнае шматкроп’е, за якім далейшае існаванне сіраціны са слязьмі, з бядой, з пошукамі выйсця. Бачым чалавека ў момант выбару – бачым яго псіхалогію.

Яшчэ адзін герой апавяданняў – Сцёпка Таццюк (“Зарабіў”). Жыццёвы прынцып яго – *каб яды было, як на Дзяды, а работы, як у нядзелю*. Такого чалавека не павінна мучыць сумленне пры любых абставінах, абы толькі яму было добра. Сцёпка робіцца здраднікам – і зарабляе грошы ад паліцыі. Здавалася б, на гэтым і закончыцца апавяданне, але пісьменнік хоча давесці чытачу, што нават у такіх, пакалечаных гультайствам, людзей ёсць душа, сумленне. Як і ў папярэднім апавяданні, былі ночы, але ўжо пасля выбару, неспакойныя, трывожныя, як у гарачцы. Ядвігін Ш. нездарма паказвае тэражыванні чалавека ўночы – у час, калі чалавек застаецца сам-насам з найвышэйшым судоўддзёй, сумленнем, сам-насам са сваімі думкамі, разважанымі. Душэўны Сцёпкаў не такой адчуваем праз напружанасць фразы, умела арганізаванай пісьменнікам... *Кідаўся Сцёпка, як у гарачцы: то крычаў, каб каця яму запрагалі, то клікаў Юрку і Кастуся, то будзіў жонку...*

Пакуты – вынік таго, што зло прарэчыць натуре чалавека. Ядвігін Ш. паказвае чалавека як звяно, як частку адзінай сістэмы – прыроды. Калі чалавек – элемент наваколля, то натуральна меркаваць, што душа яго тым больш непасрэдная і чулая, чым бліжэй ён да прыроды. Адсюль у творчасці пісьменніка (дарэчы, у аднаго з першых беларускіх творцаў) такая антытэза: чалавек горада і чалавек вёскі; першы – з папсаванай, надломленай псіхікай, другі – непасрэдны і чулы.

Прыгадаем апавяданне “Цырк”. Душа галоўнага яго героя Андрэя Зоркі настолькі добрая, што ён не можа пераносіць нават цыркавай сцэны, бо, як яму здаецца, там здзекуюцца з жывых істот. Аўтар сімпатызуе свайму герою. Каб яшчэ болей падкрэсліць Андрэеву чуласць, пісь-

меннік і прозвішча яму выбраў яркае, светлае, чыстае – Зорка. У аўтарскім апісанні цыркавага артыста праглядаюць адносіны да гэтага чалавека. Пісьменнік нібы апраўдвае перад чытачом такое стаўленне Зоркі да артыста, пра якога спачатку гаворыць: *увесь у чорным нейкі чалавек, сам чорны, як смоўж*, потым – *чарнамазы*, пасля слова з параўнання (смоўж) замяняе назву чалавека. І гэта непрывабнасць артыста павялічваецца ўдалым параўнаннем: артыст – чорны, як смоўж, муштруе табун, як малако, белых коней. Аўтар не проста праводзіць сваю лінію, а стараецца і нас, чытачоў, упэўніць, што сапраўды чыстая душа можа быць толькі ў вясковага чалавека.

Такім чынам, Антон Лявіцкі падымае праблему вяскоўца ў горадзе (праблема і сёння актуальная для нашых пісьменнікаў).

Ядвігін Ш. не толькі сам расказвае пра персанажаў, пра іх учынкi. Ён прымушае іх саміх гаварыць пра сябе, матываваць, апраўдваць свае дзеянні, шукаць выхад з цяжкага становішча.

Задумаўся Тамашыха. І ажно сама дзівілася, скуль можа брацца столькі бяды, столькі няшчасця, столькі ўсцяж валілася на яе галаву. І за што? Фрэшная? Мо яе грэх найважнейшы, найбольшы за ўсіх? Мо дзеля таго і пакутвае яна за ўсё? Мо іншым затое лягчэй жывецца? Ой, бо ці сё ж яе жыццё не адна пакута? Не адна бяда? Не адна нядоля? (“Гаротная”).

Думае як быццам Тамашыха, але аўтарава прысутнасць вельмі адчувальная; яны разважаюць, мяркуюць разам, іх галасы зліліся. І тут – няўласна-простая мова! – знаходка Ядвігіна Ш.

Што б з чалавекам ні здарылася, куды б яго лёс ні закінуў, самае дарагое для яго – Бацькаўшчына. Гэтая думка чырвонай ніткай праходзіць і праз публіцыстычныя, і праз мастацкія творы Ядвігіна Ш.

Калі яшчэ і яшчэ раз перачытваеш прозу пісьменніка, разумееш, што творчасць яго – гэта не сума “памылковых” і “добрых” твораў, а складаны комплекс мастацкіх пошукаў і здзяйсненняў, дзе адно звязана з другім і ўсё разам абумоўлена мастацкімі, эстэтычнымі, грамадзянскімі поглядамі пісьменніка, самім часам, самой эпохай. Творчасць Ядвігіна Ш. – гэта і яркі прыклад таго, як ішло нараджэнне, становленне пісьмовай нацыянальнай літаратуры, яе мовы, у прыватнасці мовы мастацкага стылю.

Ніна НЯМКОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук.

Аўтар ахвяруе ганарар на развіццё часопіса.